

РЕЗЮМЕ

Г. Ломакина. Формирование общественных ценностей у старшеклассников: критерии их сформированности.

В статье раскрыты понятия «ценности», «гражданственность», «гражданские ценности». Рассматриваются основы формирования гражданских ценностей старшеклассников в контексте научно-педагогического категорийно-понятийного поля, с точки зрения лично ориентированного подхода, социологического и социокультурного аспекта. Представлены критерии и показатели сформированности гражданских ценностей у старшеклассников.

Ключевые слова: ценности, гражданские ценности, гражданственность, гражданское общество, лично ориентированный подход, культурный аспект.

SUMMARY

G. Lomakina. Citizen values's forming of higher classes pupils: criteries of their forming.

In the article it is opened a conception «values», «citizenship», «civic values». It is considered principles of forming of civic values of senior pupils in the context of scientific pedagogical categorically conceptually field, from the point of view of personally oriented approach and socially cultured aspect. It is represented criteria's and indicators of civil value's forming in senior pupils.

Key words: values, civic values, citizenship, a civil society, civil society, personally oriented approach, socially cultural aspect.

УДК 159.922.8:379.83

Г. С. Мільчевська

Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова

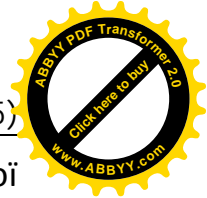
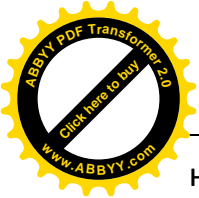
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТАРШОГО ПІДЛІТКА

У статті розглядаються основні підходи щодо вивчення проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка, розкривається зміст понять «самість», «самореалізація» та «особистісна самореалізація», визначаються межі та особливості старшого підліткового віку. Автор характеризує особистісну самореалізацію старшого підлітка як процес розвитку особистості за допомогою пізнання та розкриття власних уроджених здібностей, можливостей та якостей.

Ключові слова: особистісна самореалізація, самість, старший підліток, самоактуалізація, підходи до проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні-економічні та політичні умови життя вимагають від молодшої людини прояву активної життєвої позиції, здатності до самоствердження та самореалізації, вміння використовувати свої вроджені здібності та можливості у досягненні певної мети.

Проблема самореалізації є однією з важливих проблем соціально-педагогічних наук. Особливого значення ця проблема набуває тоді, коли йдеться про життєдіяльність сучасного старшого підлітка. Це зумовлено,

насамперед, особливостями та специфічними новоутвореннями даної вікової категорії. Саме старший підлітковий вік є найбільш чутливим для самоствердження та самореалізації особистості. Він є перехідним періодом від дитинства до зрілості, а тому характеризується такими специфічними новоутвореннями, як почуття дорослості, бажання вести самостійний спосіб життя, потребою в самореалізації тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Самореалізація особистості є проблемою міждисциплінарною та носить комплексний характер, адже окреслена проблема вивчається в руслі багатьох наук. Так, філософія самореалізації пов'язана з пошуком сенсу життя, виробленням та реалізацією власної життєвої стратегії. Сучасні вітчизняні вчені М. Ватковська, В. Муляр, Г. Нестеренко, Н. Юхименко звертають увагу на філософський вимір проблеми самореалізації особистості.

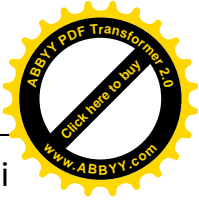
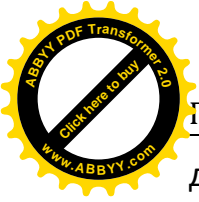
З точки зору психологічної науки, самореалізацію можна розглядати як «цілісне явище, яке виявляється на різних рівнях структурної організації психіки – від психофізичного до соціально-психологічного – і проявляється в контексті життєдіяльності» [3, с. 207]. Відомі зарубіжні психологи А. Адлер, А. Маслоу, Ф. Перлз, К. Роджерс, Е. Фром визначили самореалізацію як базову потребу особистості. Психологічні складові процесу самореалізації досліджено у працях вітчизняних учених О. Баришевої, П. Горностая, В. Гупаловської, В. Зарицької, М. Садової та ін.

Словник із педагогіки за редакцією Г. Коджаспірової визначає самореалізацію як процес: «найбільш повне виявлення особистістю своїх індивідуальних і професійних можливостей» [2, с. 301]. Сучасні вітчизняні педагоги Ж. Воронцова, С. Гармаш, Н. Громова, А. Ковальова, Н. Комісаренко, Л. Левченко досліджують особливості процесу самореалізації особистості підлітка та визначають цей віковий період як найбільш вдалий для розкриття та розвитку їх здібностей.

Мета статті – розкрити зміст поняття «особистісна самореалізація» та визначити основні підходи щодо вивчення проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка.

Виклад основного матеріалу. Уперше, як зазначає Л. Коростильова, термін «самореалізація» (self-realization) наводиться у словнику з філософії та психології, виданому в 1902 р. в Лондоні, і трактується як «здійснення можливостей розвитку Я» [3, с. 8].

На думку С. Гармаш, самореалізацію особистості слід розглядати як «свідомий процес найбільш повного розкриття і зростання сутнісних сил людини в процесі багатогранної, вільної діяльності, який розгортається під

дією суперечностей між «Я»-ідеалом і «Я»-реальністю і має різні рівні свого становлення і розвитку» [1, с. 58]. Учена виділяє три групи умов, які впливають на процес самореалізації особистості дитини. По-перше, це умови, які залежать від характеру та змісту взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. По-друге, умови, що характеризують соціальне мікросередовище, в якому функціонує дитина. По-третє, умови в залежності від формування особистісних якостей дитини [1, с. 70].

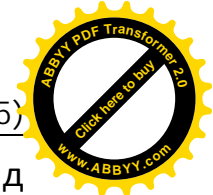
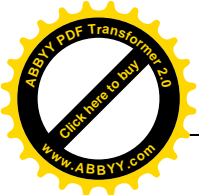
Як зазначає О. Савчук, особистісна самореалізація – це процес «знайдення, пізнання себе, і як наслідок – цього розвиток своїх особистісних можливостей та здібностей, зусиль у професійній діяльності, співтворчості, взаємодії, співдіяльності з іншими учасниками навчального процесу, збагачення особистісних і професійних сенсів діяльності і поведінки, задоволення спектру потреб, розкриття і посилення свободи індивідуального розвитку і творчості» [5, с. 236].

Особистісна самореалізація пов'язана, перш за все, з пошуком свого власного Я, пізнанням своїх можливостей, здатностей, талантів та реалізацією і втіленням їх у життя. Процес особистісної самореалізації старших підлітків ускладнюється специфічними новоутвореннями, які виникають у цьому віці, а саме: труднощами у встановленні контакту з іншими, бажанням бути самостійними у прийнятті рішень, різними видами протесту, пасивним способом життя, прагненням до самовизначення тощо.

Звернемося до міркувань В. Сухомлинського: «Природа підліткового віку криє в собі деякі труднощі, складності, суперечності. Підлітковий вік – це нова, особлива сходинка на шляху до моральної зрілості. Коли людина наближається до межі, яка відокремлює дитинство від отрочтва, вона повинна бачити себе, як у дзеркалі, у створених власними руками цінностях, в які вкладено часточку власного серця – любов до людей, натхнення працею» [7, с. 306].

Л. Божович виділяє дві фази підліткового віку. Протягом першої фази (12-15 років) змінюється ставлення дитини до світу та самої себе, під час другої фази (15-17 років) розвиваються процеси самопізнання та самовизначення. Другу фазу підліткового віку ще називають ранньою юністю [4, с. 414].

О. Скрипченко зазначає, що в розвинутих країнах світу останнім часом спостерігається тенденція до поступового збільшення тривалості підліткового періоду життя. За сучасними даними, він охоплює майже десятиліття – від 11 до 20 років. Але суб'єктивна середня тривалість підліткового віку в різних країнах коливається в діапазоні від 4 до 7 років і залежить від соціального становища молодшої людини і тривалості її освіти [6].

Отже, межі вікових періодів підлітків досить рухомі. Це залежить від усіх аспектів розвитку особистості – фізичного, соціального, розумового. Старший підлітковий або ранній юнацький вік, на нашу думку, охоплює період між 15–17 роками.

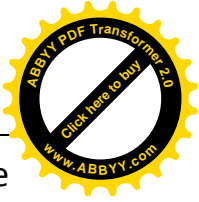
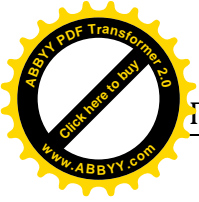
Аналізуючи проблему особистісної самореалізації старшого підлітка, ми зустрічаємося з поняттям «само» або «самість», яке було введено К. Юнгом для характеристики та опису найвищого піку особистісного зростання людини. У словнику з педагогіки за редакцією Г. Коджаспирової запропоновано таке тлумачення: самість – це «погляд людини на самого себе, заснований на минулому досвіді, даних теперішнього часу та очікуваннях майбутнього; це вираження загальної тенденції організму вести себе таким чином, щоб підтримувати та підсилювати себе» [2, с. 303].

Самість є невід’ємним компонентом людського потенціалу, який характеризується її індивідуальністю та неповторністю. Формування самості починається ще з самого народження, коли дитина знайомиться з навколишнім середовищем, робить перші кроки в пізнанні себе в цьому середовищі. Пізніше відбувається аналіз свого «Я» та відкриття потенційних можливостей через процеси саморозкриття, самовираження, саморозвиток, самоствердження та самореалізації.

Відомий американський психолог та філософ А. Маслоу розробив оригінальну концепцію самореалізації (автор використовував термін «самоактуалізація») та дослідив сутнісні характеристики цього явища. На думку вченого, всі самоактуалізовані люди залучені до якоїсь справи, вони віддані цьому процесу, і це є для них свого роду призначенням. Вони займаються своєю улюбленою справою, яка є для них покликанням долі, а тому зникає розподіл «праця-радість». Кожна людина присвячує своє життя пошуку певної цінності (красі, істині, справедливості тощо). Такі цінності автор називає буттєвими (Б-цінності). Вони входять у структуру самоактуалізації та виступають в якості потреб особистості (мета-потреби). У своїй статті «Самоактуалізація» (1967) А. Маслоу запропонував вісім шляхів, які приведуть людину до самоактуалізації:

1. Самоактуалізація передбачає повне та безкорисливе переживання з повним зосередженням та зануренням. Це момент, коли «Я» реалізує самого себе, тому потрібно повністю відкинути свої комплекси та сором’язливість.

2. Людина має представити своє життя як процес постійного вибору. Завжди є момент вибору: просування чи відступ. Самоактуалізація – це неперервний процес, який передбачає багаторазові окремі вибори, які або надають людині можливості росту та розвитку, або гальмують її життєве просування.

3. Поняття «самоактуалізація» передбачає наявність «Я», яке може актуалізуватися. Тобто, кожна людина – це особистість зі своїм певним характером, темпераментом та індивідуальними особливостями. Тому дуже важливо, перш за все, прислухатися до самого себе, бути незалежним та надавати собі можливість реалізувати своє власне Я.

4. Вміння брати на себе відповідальність – великий крок до самоактуалізації. Коли людина має певний сумнів, дуже важливо при цьому бути чесним і правдивим перед самим собою.

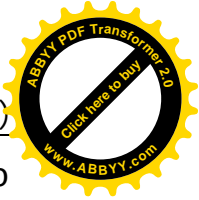
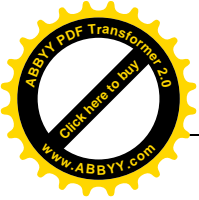
5. Все зазначене вище (переживання без критики, можливість вибору, прислуховування до себе самого, прийняття відповідальності) забезпечує кращий життєвий вибір, який забезпечує максимальний розвиток і самоактуалізацію особистості.

6. Самоактуалізація – це не тільки кінцевий стан або результат, але й процес актуалізації своїх можливостей. Як приклад, самоактуалізацією може бути розвиток розумових здібностей за допомогою інтелектуальних занять. Отже, самоактуалізація – «це праця заради того, щоб зробити добре те, що людина хоче зробити».

7. Вищі переживання є моментами самоактуалізації. Майже кожна людина відчуває ці переживання, але не кожна усвідомлює це. У процесі переживання людина розкриває себе, свої здібності, можливості, якості.

8. Знайти самого себе, визначити свою життєву ціль – все це потребує викриття власної психопатології. Для цього людині потрібно виявити свої захисти та зуміти подолати їх [9].

Л. Коростильова запропонувала структурно-функціональну модель самореалізації. Вона виділяє три основні блоки («хочу», «можу», «потрібно»), які за умови правильного співвідношення є запорукою успішної самореалізації. Блок «хочу» включає в себе бажання, інтереси, прагнення, які спонукають людину до активної діяльності, тим самим показуючи можливості самореалізації. Блок «можу» передбачає самопізнання людиною своїх можливостей та адекватне самооцінювання. Якщо особистість здатна усвідомити свої реальні здібності та якості, то уявлення своїх можливостей буде адекватним. Блок «потрібно» сприяє самоорганізації та саморегуляції особистості, а також визначає соціальний запит стосовно людини. Цей блок охоплює поняття свободи та контролю, в свою чергу контроль поділяється на самоконтроль та соціальний контроль. Важливим є встановлення певного компромісу між контролем людини над своєю діяльністю та контролем, який здійснює соціум у вигляді вимог та запитів до особистості [3, с. 58].

У нашому дослідженні ми розглядаємо особистісну самореалізацію старшого підлітка, перш за все, як процес розвитку особистості за допомогою пізнання та розкриття власних уроджених здібностей, можливостей та якостей.

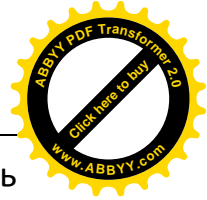
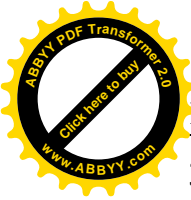
При організації роботи з підлітками необхідно враховувати основні потреби цього віку, а саме: потребу в підтримці та повазі їх думки; потребу у прийнятті самостійних рішень; потребу в творчому самовираженні та самореалізації; потребу у визначенні серед однолітків тощо.

Н. Юхименко розглядає «потреби», «інтереси» та «цінності» як філософські категорії суперечливого буття індивіда у процесі самореалізації. Вчена звертає увагу на те, що потреби особистості можуть розглядатися як розумні та нерозумні в залежності від способів, шляхів та обсягу їх задоволення. Тобто шляхи досягнення особистістю повноти існування залежать від способів задоволення існуючих потреб. Характеристика розумних потреб, на думку вченої, повинна включати: врахування та діалектичний взаємозв'язок індивідуальних та суспільних потреб; обґрунтування потреб та споживацької поведінки людини з точки зору науки; оцінка потреб самою людиною як всесторонньо і гармонійно розвинутою особистістю [8, с. 99–100].

Потреби старшого підлітка нерозривно пов'язані з його інтересами та цінностями. Н. Юхименко зазначає, що «інтерес в процесі самореалізації – це цілеспрямована, пристрасна, емоційна, творча, активна діяльність особистості, яка спрямована на задоволення потреб людини, вирішення суперечок між потребами та умовами життєдіяльності суб'єкта. Інтерес у цьому процесі є безпосередньою основою поєднання власного досвіду людини та універсального життєвого світу людства» [8, с. 157].

Інтереси та цінності в процесі самореалізації надають можливість людині не лише планувати та спрямовувати свою діяльність, але й здійснювати вибір та вимір своєї життєвої позиції, організовувати процеси самозбереження, саморозвитку та самозбагачення протягом усього життя. Вибір життєвої позиції є відповідальним моментом в процесі утвердження нових та руйнування старих умов життєдіяльності. У процесі такого вибору, інтереси та потреби перетворюють все багатство об'єктивного світу в індивідуально-особистісні цінності [8, с. 157].

Необхідною умовою ефективної самореалізації, на нашу думку, є адекватна самооцінка старшого підлітка. Виділяють такі форми самооцінки: адекватна, занижена, підвищена. Адекватна самооцінка є сприятливою умовою для розвитку підлітка та його вдосконалення.

Занижена або підвищена самооцінка пригнічує соціальну активність підлітка, що сприяє його гальмуванню в процесі самореалізації.

Висновки. Самореалізація носить комплексний міждисциплінарний характер, тому що вивчається на перехресті різних наук. Ми розглядаємо особистісну самореалізацію старшого підлітка як процес розвитку особистості за допомогою пізнання та розкриття власних уроджених здібностей, можливостей та якостей, і як результат – утілення їх у життя для отримання позитивного та корисного результату для себе або соціуму в цілому.

Перспективою нашого подальшого дослідження є визначення соціально-педагогічних умов та технологій особистісної самореалізації старшого підлітка.

ЛІТЕРАТУРА

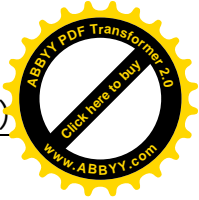
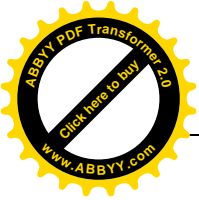
1. Гармаш С. А. Педагогічні умови самореалізації особистості старшокласника у позакласній виховній роботі : дис. .... канд. пед. наук: 13.00.07 / Гармаш Світлана Анатоліївна. – Х., 2004. – 245 с.
2. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : ИКЦ «Март»; Ростов н/Д: Изд. центр «Март», 2005. – 448 с.
3. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л. А. Коростылева. – СПб: Изд-во «Речь», 2005. – 222 с.
4. Психология подростка. Хрестоматия / [сост. Ю.И. Фролов]. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 526 с.
5. Савчук О. П. Особистісна самореалізація майбутніх учителів природничих дисциплін як шлях до професійного розвитку / О. П. Савчук // Витоки педагогічної майстерності. – 2011. – Вип. № 8. – Ч. 2. – С. 235–238.
6. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.
8. Юхименко Н. Ф. Гуманістичні параметри самореалізації особистості: потреби, інтереси, цінності : дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Юхименко Наталія Федорівна. – К., 2003. – 173 с.
9. Masloy A. Self-actualizing and Beyond / A. Masloy. – Challenges of Humanistic psychology. NY., 1967.

РЕЗЮМЕ

Г. С. Мильчевская. Психолого-педагогические подходы к изучению проблемы самореализации старшего подростка.

В статье рассматриваются основные подходы касательно изучения проблемы личностной самореализации старшего подростка, раскрывается содержание понятий «самость», «самореализация» и «личностная самореализация», определяются границы и особенности старшего подросткового возраста. Автор характеризует личностную самореализацию старшего подростка как процесс развития личности при помощи познания и раскрытия собственных врожденных способностей, возможностей и качеств.

Ключевые слова: личностная самореализация, самость, старший подросток, подходы к изучению проблемы личностной самореализации старшего подростка, самоактуализация.

SUMMARY

G. Miltchevskaya. Psychological pedagogical approach to the problem's studying of person self realization of a teenager.

In the article it is considered a main approaches to the problem of personal self-realization of older teenagers. It is opened a context of notions «self», «self-realization» and «personal self-realization». The author characterize personal self-realization of older teenager as a process of personal's development with the help of knowledge and opening own internal skills, opportunities and qualities.

Key words: personal self-realization, self, older teenager, approaches to the learning of personal self-realization's problem, self-actualization.

УДК 378 .094

Л. А. Насіленко

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається сутність і змістове наповнення комунікативної компетентності як невід'ємної складової професійної самореалізації майбутнього юриста, особливості організації навчальних занять зі спеціальних дисциплін з метою формування мотиваційно-ціннісного компоненту комунікативної компетентності майбутніх юристів.

***Ключові слова:** професійна самореалізація, професійний саморозвиток, комунікативна компетентність, майбутній юрист, навчальне заняття.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку демократичного суспільства характеризується надшвидкими темпами впровадження новітніх технологій, динамічним зростанням інформаційно-комунікативних потоків, розширенням спектру юридичних послуг, трансформацією України у світовий освітній простір. Ці та інші процеси зумовлюють глибинні перетворення як на ринку праці, так і в системі професійної підготовки майбутніх юристів. Як показує аналіз практичного досвіду, юридичні установи відчувають нагальну потребу у випускниках вищих навчальних закладів, які мають не лише високий рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок, а й здатні до прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, високопрофесійного рівня комунікації, інноваційної творчої діяльності, як власної, так і колективної. Зміна принципів, рух суспільства вперед, оновлення нормативно-правової системи юриспруденції ставить майбутніх юристів і перед проблемою самореалізації, що зумовлене часто непередбачуваністю професійної діяльності.

Формування нових завдань, що висуває система освіти, у зв'язку з зміною орієнтирів суспільних відносин, призводить до зміни змісту сучасної